

Dünya Dili Türkçe

Mehmet Gedizli*

1. Giriş

“Türkçevren” kelimesi, Türkçe için yenidir ve ilk defa burada ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Kendine özgü kullanım alanı ve Türkçeye has oluşum özellikleriyle hem Türkçenin kelime üretim düzenini hem de Türkçenin dünya üzerindeki varoluş alanlarını göstermesi bakımından dikkat çekilmesi ve işletilmesi gereken Türkçevren kelimesi, Türkçenin tarihi tecrübesiyle gelecek tasavvuru arasında istemli ve amaçlı köprüler kurulmasına katkıda bulunabilecek niteliktedir. Dünyanın şimdilik bilinen en eski yazılı dili Sümerce ile Türkçe arasındaki kelime ilgisinin bilim çevrelerinin dikkatini çekmesi ve yapılan çalışmaların üzerinde durulması gereken bir mesele olarak işaretlenmesi (Tuna, 2011) Türkçevren uzmanlarının ilgisiyle sınırlı kalmış görünse de Türkçenin geleceği ile ilgili plan ve programlar yapanların dayanaklarından biri olacaktır. Yazının bir dil işaretleyicisi olarak bilinen en eski örnekleri ile Türkçe arasındaki ilginin ilişki boyutunun kurulabilmesi için Sümer sonrası yazılı metinlerin dilleriyle Türkçe arasındaki ilginin sürdürülmesi gerekmektedir. Her dilin tarihi, kendi metinleri üzerin-

den kurulmaktadır ancak yeterli yazılı kanıtların bulunamadığı durumlarda dilin ilişkide bulunduğu diğer dillerin kaynaklarındaki sınırlı sayıdaki dil varlıklarına başvurulmaktadır. Türkçenin Orhun Yazıtları öncesi ile ilgili kaynakları arasında Çince metinlerde geçen Türklerle ve Türkçe ile ilgili kelime ve ifadeler, tarihi derinlik bakımından aydınlatıcı olmaktadır. Diğer taraftan bilinen metinlerin dil niteliğini ortaya koyan araştırmalar arttıkça dilin işleyiş özellikleri de yol gösterici olmaktadır. Sadece bir sesteki değişimler bile özellikle Türkçenin doğal özelliği olarak tarihi metin eksikliğine rağmen önemli bilgilere ulaşma fırsatı sunmaktadır: Talat Tekin, z’leşme r’leşme gibi (Ercilasun, 2006; 21).

Türkçevren, bir yanıyla tarihin aydınlatılmayı bekleyen siyah noktasına bakıp düşünürken diğer yandan da geleceğin ulaşılabileceği umut edilen beyaz noktasını düşlettiren düzenin ortasında durmadan akıp giden Türk aklının zaman çizgisine attığı çentik olarak değerlendirilebilir. Türkçenin Kaşgarlı Mahmud’dan sonra doğal bilgi düzeniyle işleyip geldiği yirminci yüzyıla kadarki süreci,

*Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Türkçe Eğitimi Bölümü

Türkçevren

kendisini diğer dillerin bilgi düzenine göre konumlandırmasını gerektirmiştir. Arapça ve Farsçanın dil bilgisi düzenine göre konumlandırılan Türkçenin bilgi sistemi, on dokuzuncu yüzyıl ortalarından itibaren kendi bilgi sistemini oluşturma arayışına girmiştir. Çünkü Türkçenin düzenli bir şekilde öğretilmesi ihtiyaç hâline gelmiştir. Özellikle temel eğitimde ana dili ile eğitimin temellerini oluşturan sıbyan mekteplerinde Türkçe ders kitabı ihtiyacını karşılamak için hazırlanan ders araç gereçlerinde Türkçe dil bilgisi ile ilgili boşluklar fark edilmeye başlanmış ve daha sonraki süreçlerde bu durum hem Türkçe dil bilgisi hem de Türkçe ders kitaplarının hazırlanma süreçlerini hızlandırmıştır. Yirminci yüzyıla girilirken Türk tarihinin seyrinde keskin bir kırılma yaşanırken Türkçenin tarihinde ise yeni bir evrenin temelleri atılmaya başlanmıştır. “Yeni Lisan” hareketi olarak anılan bu girişim, Kaşgarlı Mahmud’un Türkçe için attığı adımın teorik zeminini oluşturmuştur. Türkçenin görünürlüğüne sağlanması için Arapça ve Farsçadan geçiş yapmış dil varlıklarının Türkçeye uyum sağlayamamış olanlarını kullanmak yerine Türkçenin kendi düzeniyle üreteceği dil varlıklarının tercih edilmesi gerektiğine

özellikle vurgu yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti için Türkçenin devleti denilse hatalı olmaz. Çünkü, Türkçe kendisiyle yüzleşirken tarihinin hiçbir döneminde yakalayamadığı büyük bir fırsatı ele geçirmiştir. Türklerin Türkçesi, dünyanın Türkçesi olma yolunda bir taraftan kendi düzenini kurarken diğer taraftan da Türklerin aklını başına getirmiştir. Elbette Türkçe vardı ve yaşanıyordu ancak Türkçe çağının imkânlarını yekpare bir evren olarak ilk defa değerlendirme fırsatı yakalamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, kimliğini Türkçe ile özdeşleştirmekte ve Türkçeye dün ile yarın arasında bir evren kurma imkânı sunmaktadır. Türkçenin “kara tahta” ve “beyaz tebeşir” ile buluşması, Türkçevren fikrinin de temel dayanaklarından birisidir.

Türkçevren kelimesini iki türlü okumak mümkündür. Türk+çevren ve Türkçe+evren şeklinde değerlendirilebilir, “çevren” kelimesi, sözlükte “anlayış, kavrayış, görüş, düşünce gücü ve ufuk, göz erimi” olarak açıklanmıştır” (TDK). Türk çevren; Türk anlayışı, Türk düşüncesi, Türk ufku biçiminde düşünülebilir, “evren” kelimesi de sözlükte, “Gök var-

lıklarının bütünü, kâinat, cihan, âlem, kozmos; düzenli ve uyumlu bir bütün olarak düşünülen bütün varlıklar; kişinin içinde yaşadığı, ilişkide bulunduğu ortam" şeklinde açıklanmaktadır" (TDK). Türkçe evren; Türkçenin ne sebeple olursa olsun, var olduğu ve var olabileceği ortam olarak açıklanabilir. Bir terim olarak ileri sürülen Türkçevren, Türkçeye özel bir düşünce alanı olarak hem Türklerin dünyayla ilgi ve ilişki biçimlerini göstermesi hem de Türkçenin diğer dillere göre kendine özgü var olma düzenini ifade etmesi bakımından üzerinde durmayı gerektirmektedir.

Yirminci yüzyıl dil bilimi, Ferdinand de Saussure'un ileri sürdüğü ve dili diğer ilgili ve ilişkili olduğu alanlardan yalıtılarak kendine özgü işleyişine göre değerlendirmek gerektiğini açıkladığı genel dil bilimi teorisi, dilleri bir iletişim aracı olarak temellendirmiştir. Artık dil, klasik dil bilgisinin kurallarıyla sınırlandırılmak zorunda değildi. Dil hakkında merak edilenler, dil ile ilgili ve ilişkili alanların ve dil bilgisinin kuralları dışında da incelenebilecekti. Nitekim, genel dil bilimi teorisine göre dilin bilgisi "kelime" ye ve kelime işletimine göre değil, dilin iletişim kurma işlevine göre işleyiş esas alınmakta ve dili oluşturan yapılar üzerinden dil, incelenmektedir. Yapısalcılık olarak kimlik kazanan genel dil bilimi, dili ve dil ilişkilerini yapı bakımından değerlendirerek dillerin genel özelliklerinden hareketle evrensel bir dil bilgisinin tüm diller için uygulanabileceği düşüncesini geliştirmiştir. Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren Noam Chomsky tarafından ileri sürülen evrensel dil bilgisi teorisi, dillerin ortak özelliklerine dikkat çekmiştir. Derin ve yüzey yapı etrafında konumlandırılan evrensel dil bilgisi teorisi, bir taraftan geleneksel dil bilgisi uygulamalarını esas alırken diğer taraftan da yapısal dil biliminin yaklaşımlarını dikkate almıştır. Dilin bir yapı olarak değerlendirilmesi elbette

dil hakkında daha fazla bilgi edinilmesini sağlamıştır ancak genel dil biliminin ortaya koyduğu çerçeve, dillerin bilgisini yapı ile sınırlandırmaktadır. Özellikle Türkçe açısından genel dil bilimi ve evrensel dil bilgisi teorilerinin geçerliliği pek mümkün görünmemektedir.

Öncelikle her dil, kendine özgü bir var olma niteliğine sahiptir. Bir dilin diğer dilden ayrışmasının sebebi kendine ait bir alan oluşturup bir kimlik olarak ortaya çıkma iddiasıdır. Bunun kaynağında da dili yaşayan insanların dünyayla ilişki kurma biçimleri bulunmaktadır. Dil, insanın pek çok davranışlarından birisi ve insan olma yetkinliğinin temel göstergesidir. Konuşmak, insanın doğal davranışlarından biridir ve insana özeldir. İnsanın kendini kendince sunabildiği bir davranış biçimi olan konuşmayı biçimlendiren ortak alan, insanların birlikte yaşadıkları mekân, birlikte yaşadıkları eylem ve birlikte karşılaştıkları varlıklardır. İnsanın insanla ve insanın dünyayla ilişkisiyle insana özgü bir alan olarak oluşan dil, bu özelliğinden dolayı genellemeler yoluyla çözümlenemez. Her dil özel ve özge bir niteliğe sahiptir. Bu da dil hakkındaki genellemeleri engeller.

Dil bilgisi açısından ses, söz, söylem, anlam, anlatım ve dinleme gibi temel dil etkinlikleri üzerinden yapılan genellemelerle evrensellik iddia edilemez. Dil ise zaten konuşulacak, dinlenecek, anlaşılacak ve söylenecektir. Afrika'nın çok farklı kabilelerinde konuşulan diller de dünyanın en yaygın dili ile aynı ses, söz, söylem, anlam ve anlaşma gibi birimlere sahiptir. Diller hakkında yapılan genellemeler yirminci yüzyılın dil bilim anlayışı olarak düşünülmelidir. Dillerin ses tercihlerinden söz üretimlerine ve söyleyiş biçimlerine kadar dili yaşayan toplumların bir birleriyle ve dünyayla ilişki biçimlerini kendi dillerinde gözlemlemek mümkündür. Dolayısıyla dil davranışları da insan olmalarının gereği olarak gerçekleşmektedir.

Türkçevren, Türkçenin dilin bilgisi ve bilimine Türkçe bir yaklaşım biçimidir. Dillerin dil olmalarından kaynaklı özelliklerinin genellenerek incelenmesi yerine dillerin kendi ortamlarına göre değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bilimin evrensel niteliklerinden hareketle dili kendi düzenine göre değerlendirmek ve kendi evreninde incelemek, dil hakkında daha sağlıklı sonuçlar alınabileceğini göstermektedir. Bu yaklaşımın en önemli dayanağı Türkçenin kendi var olma biçimi ve yok olmama tecrübesidir. Genellemeler, ayrıntıları görünmezleştirir. Kendine özgülük, kültürel aralıkların oluşumuna izin verir; öldürmek, yok etmek ya da yıkmak yerine kendi gerçekliklerine göre var olma alanları sunar. Dünyada dil biliminin etki alanları genişledikçe ve geliştikçe insanlığın ses rengi ve ses tonu azalmaktadır. Türkçevren, insanlığın sesinin kısılmasına itiraz etmektedir. Her dil, Türkçevrende kendi var oluşunu sürdürebilir.

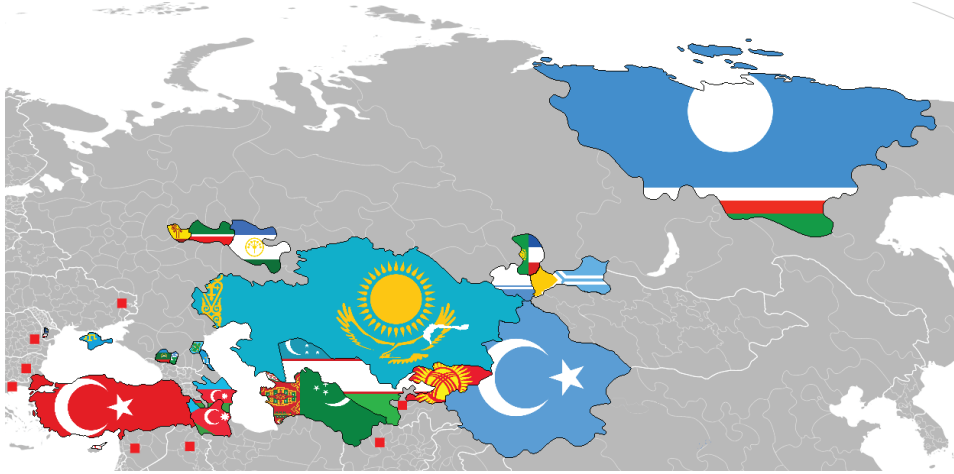
Türkçevreni iki yönlü değerlendirmek mümkündür. Türkçevren ve Türkçe; Türkçevren ve diğer diller şeklinde bir

ayırım, Türkçevrenin daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir. Türkçevren, bir var olma biçimi ve yok olmama tecrübesi olarak insanlığa bir umuttur. Türkçenin Türklerin kendileriyle ve Türklerin insanlıkla ilgi ve ilişki oluşturma tecrübesi, yirmi birinci yüzyılın iletişim yoğunluğunda insanlar arasında "anlaşılabilme"nin yollarını açabilir. Bunun öncelikle Türkçedeki görüntüsünün ortaya konulması ve sonra da Türkçeyle dünyayı anlamak isteyenlerin beklentilerinin karşılanması şeklinde irdelenmesi gerekmektedir.

2. Türkçevren ve Türkçe

Dünyada Türkçe yaklaşık olarak on iki milyon kilometre karelik bir coğrafyada konuşulmaktadır. Türkolog Radloff'a göre dünya dilleri arasında Türk dili kadar geniş bir alana yayılmış başka bir dil yoktur. Bu dilin sınırları Bosna'dan Çin Seddi'ne, Orta İran'dan Kuzey Buz Denizi'ne ulaşmaktadır (Mermer, 2009). Asya'dan Avrupa'ya, Kuzey kutbundan Akdeniz Havzası'na, doğu-batı ve kuzey-güney şeklinde de ifade edilebilen bu alanda Türkçenin sesi duyulmaktadır. Diğer taraftan Afrika'dan Amerika'ya kadar da Türkçe konuşmak, dünyaya Türkçeyle bakmak isteyen on binlerce Türkçe heveslisi, dünyanın bu kadim dilini öğrenmektedir. Bir dil olarak Türkçenin ve bir ülkü olarak Türkçevrenin sırrı nedir?

Türkçe araştırmaları, Türkçe ile ilgili öncelikleri ortaya çıkardıkça hem Türkler hem de Türkçeye ilgi duyanlar, Türkçevrenin insanlık için geç fark edilmiş bir hazine olduğunu hissetmektedirler. Türkçe, gerek anlaşma aracı gerekse davranış biçimi olarak insanlığı şaşırtmaya devam etmektedir. Dil düzeni/sistemi olarak her dille ilişki geliştirebilir özelliklere sahip olması, Türkçeyi dünya dillerinden farklı bir noktaya taşımaktadır. Türkçenin belirtilen genişlikteki bir coğrafyada muhatap olduğu

diller dikkate alındığında diğer dillerin böylesi geniş bir alanda var oldukları söylenemez. İslam dini gibi önemli bir desteğe sahip olan Arapça ve güçlü bir edebiyat geleneği olan Farsça bile Türkçenin oluşturduğu etki alanına ulaşamamıştır. Türkçe, dil davranışı bakımından dilin temel işlevi olan "anlaşma sağlama" özelliğini her zaman diri tutarak ve işleterek Türkçevrendeki insanlara anlaşabilme imkânı sunmuştur.

Türkçenin anlaşmayı sağlama düzenini kavram, bağlam ve bilgi şeklinde üç temel başlık altında değerlendirmek mümkündür. Elbette ana dili Türkçe olan herkes kavramsal çerçevede anlaşabilirler. Bu ilke diğer diller için de geçerli olabilir. Ancak Türkçe yaşayanlar açısından anlaşmak için daha fazla konuşmaya ya da dil etkinliğinde bulunmaya gerek yoktur. Haftanın günleri, renkler, kıyafetler, davranış biçimleri vb. unsurlar, Türkçe yaşanan toplumlarda anlaşmanın temin edilebilmesi için yeterlidir. Genel uygulamaların dışında bir davranışın görülmesi olağanüstü bir duruma işaret etmektedir. Dolayısıyla uygulamanın sembolik yönü, açıklama yapmaya gerek duyulmaksızın konuyla ilgili genel fikir sahibi olur. Olağan dışı bir hareketlilik bir endişe sebebidir. "Ne oldu?" sorusuna "Acile kaldırmışlar." cevabı, hastanın olduğu ve dolayısıyla

konuşmanın ya da anlaşmanın seyrinin bu çerçevede devam etmesi gerektiğini ortaya koyar. Acil serviste hastası olan birisine bir konuşma yapılırken "acil servis" kavramın dışına çıkılamaz. Türkçenin anlaşmayı sağlama işlevi açısından bu özellik çok etkin çok yaygın bir şekilde kullanılmakta ve dilin söz varlığında duruma uygun söz ve ifadeler çokça bulunmaktadır. Kavramsal çerçevede çok fazla dil birimi kullanma ihtiyacı yoktur ve anlaşma kalıp sözler aracılığıyla sağlanır. "Geçmiş olsun, aaa çok üzüldüm, inanmıyorum, yarım saat önce görüşmüştük çok iyiydi, inşallah bir an önce iyileşir vb." kalıp ifadeler, kavramsal çerçeveye göredir ve karşılıklı anlaşmanın sağlanmasını gerçekleştirir.

Bağlamsal çerçeve, konuşma ya da dil etkinliğinin yaşandığı ortamdaki konuya göre biçimlenir. Bağlamın dışında bir konu ya da yaklaşım, Türkçenin ifadesiyle "kel alaka, dam üstünde saksagan, vur beline kazmayı vb." sözlerle değerlendirilir. Türkçenin anlaşmayı sağlama işlevini engeller ve anlaşmazlığın oluşmasına sebep olur. Bağlam, dilin temel işlevi açısından önemli bir unsurdur ve gerek anlam gösteren gerekse anlatım gerçekleştiren birimler açısından tutarlılık veya geçerlilik göstergesidir. Dil biliminin metin ince-

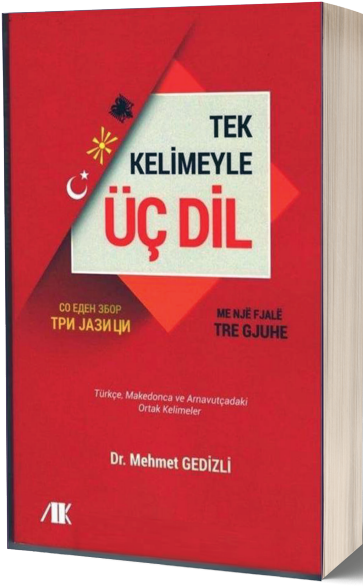
lemelerinde kullandığı bağlam ölçütü, aslında dilin genel özelliklerinden biridir ve Türkçe bu özelliği etkin olarak işletmektedir. Dil etkinliğinin her aşamasında bağlam olmak zorundadır. Kelimelerin yapısındaki ses öbekleşmesinden kelime birliklerinin oluşturdukları öbek yapılar ve metnin tamamına kadar dil etkinliğinin her noktasında bağlam bulunur. Bağlam, amaçlı bir dil etkinliğidir. Konuşulan/anlatılan hakkında oluşturulan bir çerçeveye göre bağlam ortaya çıkar. Türkçenin bağlamsal özellikleri dil birimlerinin hepsinde görülür. Dilin araç olarak değerlendirilmesi, yapısal unsurlar üzerinden açıklanmasına sebep olmaktadır. Oysa dil, anlaşma aracı vasfını ortaya koyarken aracılık özelliğine bir amaç da kazandırmaktadır. Bu da dilin ve onu konuşanların kimliğini oluşturmaktadır. İnsanın dil kullanması ya da dil yetkinliğine sahip olması, insanlaşmasının en önemli göstergesidir. Hangi dil olursa olsun dünyayla kişinin arasındaki ilişkiyi tesis etmesinden dolayı kıymetlidir.

Dilin bilgi çerçevesi, dillerin kültürel kimliklerine göre biçimlenir. Her ne kadar Türkçe bu konuda istenilen noktada değilse de artık Türkçe araştırmalarının ortaya koyduğu bilgi birikimi Türkçenin Türkçe bilgisini kurması gerektiğini işaret etmektedir. Dil bilimi çevrelerinde dillerin bilgi (gramer) düzenlemesi ile ilgili genel bir çerçevenin esas alındığı gözlemlense de yirmi birinci yüzyıl gerçekleri ve öteden beri gelen bilgi birikimi diller gibi dillerin bilgi düzenlerinin de kendilerine özgü olacağını göstermektedir. Türkçenin isim üretimi ve işletimi noktasındaki yaklaşımı diğer dillerin isim bilgisiyle kesişen noktaları bulunsa bile kendine özgü bir mecra oluşturmaktadır ve bu mecranın ortaya koyduğu gerçekler Türkçe dil bilgisi kaynaklarında işlenmemektedir. Türkçe kendi bilgisini kendisiyle bütünlüştürmüş bir dildir. Türkçede dil "söz" ile

başlar. Ses birimler söz değeri kazanarak dilin evrenine girebilir. Türkçenin tarihi seyri göz önünde bulundurulduğunda Türkçenin söz varlığının oluşumunda Türkçe olmayan ama Türkçeleşmiş birimler görmek mümkündür. /j/ Türkçenin sesi değildir ama Türkçenin alfabe sisteminde bu sese yer verilmektedir. Kaynak dilde üç farklı /s/ sesi ile işaretlenen kelimeler Türkçeye geçtiklerinde tek /s/ sesi ile işaretlenmektedir ve Türkçedeki bağlama göre anlam gösterme ve anlatım gerçekleştirme niteliği kazanmaktadır. Türkçe kendisinin ürettiği dil birimleri için de kullanım durumuna göre nitelik kazanmasını sağlamaktadır. Bu da Türkçenin dönüştürücü özelliğine dikkat çekmektedir. Dönüşüm ilkesi Türkçenin temel özelliklerinden biridir ve Türkçe dil bilgisi bu temel özelliğe göre kurgulanmak durumundadır. Genel dil bilgisinin alt bölümlerini oluşturan ses, şekil, cümle ve anlam bilgisi alanlarının işleyişinde Türkçenin dönüşüm düzeninin hâkim olduğu görülür.

Kısaca temas edilen bu özellikler, Türkçe ve Türkçevren ilişkisinin anlaşılmasına yardımcı olur. Türklerin dünyayla ilgi

ve ilişki biçimleri Türkçede konumlanmaktadır. Türkçe ile ilgili tasarruf ve tasavvurlarda Türkçenin Türkçevren iç/öz bilgisi dikkate alınmalıdır. Türkçenin ilk metinlerinden itibaren Türkçevren kurgusunun olduğu ve Türkçenin tarihi metinlerinde de bu çizginin yaşatıldığı görülür. Eski Anadolu Türkçesi Dönemi metinlerinin kelime niteliğine bakıldığında fiil ve ekler dışındaki kelimelerin pek çoğunun Arapça ve Farsça kökenli oldukları görülür. Türkçenin fiil ve ekleri metnin Türkçeleşmesini sağlamaktadır. Anlam gösteren kelimelerin diğer dillerden geçiş yapmış olması anlatımın Türkçe gerçekleştirilmesine engel olmamıştır. Bunu da sağlayan Türkçenin dil sistematığıdır. Aslında köken olarak Arapça ve Farsça olan kelimeler, Türkçenin dönüştürücü özelliğiyle Türkçeleşmiştir.

Diğer dillerden Türkçeleşmiş kelimelere bakıldığında, Türkçenin bir zaafi olarak değerlendirilen bu durum bir dil zaafi değil, Türkçenin var olma biçimi olarak değerlendirilmelidir. Çünkü Türkçe kendi öz kelimelerini de söze göre dönüştürmektedir. İsmi fiile, fiili isme, ismi

isme ve fiili fiile dönüştürerek sözün maksadına uygun hâle getirmektedir. Dil bilgisinin dilin temel birimi olarak değerlendirdiği kelimeler, bilgi sistemi kurgusuna göre tanzim ve tasnif edilen diller, dili belli bir çerçeveye hapseden Türkçenin "söz" temelli dil davranışı, dile var olma seçenekleri üretmektedir. Dilin anlaşma aracı olma özelliği bir taraftan temel işlevi gerçekleştirirken diğer taraftan dili içinden geçtiği zamana karşı diri tutmaktadır. Türkçe, insanın varlıkla ilgi ve ilişkisinin dilin evrenine katılımında kavramı, dilin kavramı olarak ifade edilebilecek olan söze dönüştürdükten sonra dilselleştirmektedir. Bu, Türkçe için şu kuralı üretir: Söz ise söylenir.

Söz, insanın kendisini göstermesi bakımından önemli bir davranıştır. Kişinin söz yeterliliği, insanlaşma niteliğini ortaya çıkarır. Ozanın toplumsal kimliği söz kaynaklıdır. Türkçenin ozan tipi, Dede Korkut, Yunus Emre ve Karacaoğlan gibi isimler ile temsil edilir. Nasreddin Hoca bir tip olarak Türkçenin kalemsiz ve kağıtsız bir süreçte diri kalmasının ve baskın diller karşısında kendini var etmesinin temsilcisidir. Ahmed Yesevi'den Yunus Emre'ye, Fuzuli'den Yahya Kemal'e, Dedem Korkut'tan, "Söz büyüğün, su küçüğün." atasözüne kadar devam etmekte olan kültürel süreklilikte, sözün başat etkisi vardır. Her insan konuşur ancak insan dilinde saklıdır. Türkçevrenin Türkçe ile ilişkisi, Türkçe dil bilgisi düzeninin Türkçevrene göre kurulması çerçevesinde değerlendirilmelidir. Dilin temel birimi olan kelimenin hangi işlevsel sınıfta konumlandırılacağı ile ilgili tartışmalar, yirmi birinci yüzyıl dünyasının gerçekleri karşısında Türkçeye zaman kaybettirir. Diğer taraftan dilin anlaşma sağlama işlevine göre açıklık, belirginlik ve anlaşılabilirlik ortaya koymak gibi zorunlu koşullarına rağmen dilin bilgisinde kargaşaya sebep olan "isim fiil, sıfat fiil, zarf

fil, fiilimsi, anlam kayması, benzeşme vb.” terimlerle yapılan adlandırmalar, Türkçenin dil bilgisini ortaya çıkarmaktan ziyade perdelemektedir. Türkçe ile Türkçevren bakışımı işler; Türkün dili, dünyasıdır, dünyanın Türkçesi ise Türkçevrendir. Bundan dolayı Türkçenin bilgi düzeni Türkçevrene göre oluşturulmalıdır.

3. Türkçevren ve Diğer Diller

Türkçevrenin Türkçe dışındaki dillerle ilişkisinde yönlendirici olan Türkçedir. Dilin işleyişi Türkçenin ilkelerine göre yönetilir. Türkçeye diğer dillerden geçen unsurlar, Türkçenin söz niteliği kazandırmasından sonra Türkçede var olma imkânı kazanır. Türkçenin özellikle tarihi Uygurca Dönemi’nden itibaren diğer dillerden söz birimi geçişinin belirlendiği metinlerden hareketle bir taraftan Türkçeleşmenin gerçekleştiği diğer taraftan da Türkçevren düşüncesinin örülmeye başlandığı gözlemlenir. Türkçenin konuşulduğu coğrafyanın genişlemesi, Türkçenin dil ilişkilerinin de nitelik ve nicelik bakımından gelişimine etki etmiştir. İki dilin doğrudan temas kurmasının belgelerle kanıtlanamadığı dil ilişkilerine Türkçenin aracılık ettiği ve bu işleviyle diller arasında oluşturduğu ilişkiyi kendi lehine işlettiği söylenebilir. Arapça ve Farsçanın pek çok dille ilişkisinde Arap ve Farslardan çok Türkçenin etkili olduğu bir gerçektir. Özellikle Balkan coğrafyasının çok uluslu, çok dilli yapısında Türkçe ve Türkizmalar, diller arasında ortak anlaşma alanları açmaktadır.

Türkçenin Anadolu’da Gazi Mustafa Kemal Atatürk ile hem kurumsal hem de kuramsal bir sürece evrildiği yirminci yüzyıl başından bu yana ortaya koyduğu sistematikleşme tecrübesi, gerek tarihi dönemler gerekse insanlığın geleceğine yönelik tahayyül ve tasavvurlar bakımından yeni girişimlerde bulunması gerektiğini teşvik etmektedir. İnsanlık

tarihinin önemli kavşaklarından biri olan Anadolu’nun Türkçenin beşiği olarak Asya’dan Avrupa’ya, Kuzey kutbundan Afrika kıtasına uzanan savrulduğunda salıncak olarak dünya çocuklarını eğlendirirken eğitebilecek yetkinlikte olduğu her geçen gün dikkat çekmektedir. Türkçenin diğer dillerle ilişkisi, tarihi dönemler bakımından oldukça nitelikli bilgi ve bulgular ortaya koymaktadır. On iki milyon kilometre karelik Türkçevren tecrübesi, kurumsal ve kuramsal bilince dönüştürülebilirse, insanlığın “Türk lokumu” tadında bir dille dünyaya bakması neden mümkün olmasın!

Bir yanında Türkçenin diğer yanında dünya dillerinin olduğu bir liste yapılırsa muhtemelen Türkçe birçok dil ile ilgi ve ilişkiye sahiptir. Doğrudan ya da dolaylı şekilde oluşan bu bağlantının pek çok farklı sebebi olabilir ancak Türkçe ilişki kurduğu dillerden dil varlığı edinirken tereddüt etmez. Türkçenin bu tavrı dönüştürücü özelliğinin yanında kendine olan güveninin de göstergesidir. Türkçenin diğer dillerle ilişki biçimleri kelime geçişi şeklinde tezahür etmektedir. Çağdaş dil biliminin dili yapı bakımından değerlendirmesinden dolayı kelime bilgisi ile ilgili incelemelerde kelimelerin izleri sürülebilmektedir. Oysa Türkçenin dili kavrayışı bakımından konuya yaklaşıldığında dilin temel işlevi olan “anlaşma sağlama aracı” özelliğine göre “anlam gösterimi ve anlatım gerçekleştirimi” açısından da dillerle ilişkisi takip edilebilir. Dünya dillerinin veya genel olarak dilin tarihi ile ilgili çalışmaların ortaya koyduğu tespitlere göre Türkçenin tarihi macerası kendi seyrinde ilerlemiştir; ilgi ve ilişki geliştirdiği dilleri kenara itmek şeklinde bir dil davranışı değil, çok dilli bir ortamda her dili kendi evreninde değerlendirmek şeklinde düşünülebilir.

On iki milyon kilometre karelik Türkçevren coğrafyasında, dini, idari ve iktisadi

sebeplere bağılı olarak destek gören diller karşısında Türkçe yaşayanların iktidarına rağmen Türkçe kenara sürüklenme ya da görmesi gereken destekten mahrum kalma şeklindeki durumlar karşısında bile var oluş sorununu yaşamamış fakat neden kenarda kaldığını ya da olması gerektiği yerde olmadığını dile getirmiştir. Özellikle devlet erkinin Türkçe yaşayanların kontrolünde olduğu tarihi dönemlerde Türkçeye rağbet edilmemesi Türkçenin söz sultanlarını rahatsız etmiştir ancak Türkçe kendine özgü işleyiş düzeniyle var oluşunu sürdürürken diğer dillerinde var oluşlarını engellememiştir. Avrupa'nın kadim dilleri Latince ve eski Yunanca tarihin tozlu raflarında yerlerini alırken Türkçe, dünyanın kadim dillerinin elde ettiği ayrıcalıkları elde edemediği hâlde ilk yazılı metinleriyle arasındaki asırları bir haftalık eğitimle aşabilecek değişimler yaşamıştır. Türkçe dil okuryazarlığı olan herkes sınırlı eğitimle Orhun Abideleri'ni anlayabilir. Peki, neden Türkçe dil bilgisi eğitimi alanlar, Türkçenin tarihi metinlerini anlayamamaktadırlar?

Türkçeleştirme tecrübesini hayatlarının doğal seyrinde özel bir çabaya gerek duymaksızın yaşayanların, düzenli bir şekilde Avrupalılaştırılma hayallerine teşviki ile İranlılaşma ve Araplaşma sanrisına itilişi vb. sebepler ile Türkçevrenin perdelenişi olabilir mi? Türkçenin doğasına aykırı uygulama ve yöntemler ile bilgisinin oluşturulmaya çalışılması, Türkçenin ve Türkçevrenin kendine gelmesini engellemektedir. "İsmin yerini tutan kelimelere zamir denir." şeklinde bir bilgi, Türkçenin zamir bilgisi olamaz ama Türkçe dil bilgisi bunu tartışmamaktadır. Türkçede Ali ya da Ayşe isimlerinin yerine "yiğit veya cimcime" şeklinde isimler kullanılabilir. Şu durumda "yiğit ve cimcime" zamir midir? Türkçede "odun" isimdir, "odun herif" şeklinde kullanıldı-

ğında sıfattır. Oysa "odun" kelimesinin sıfat olduğunu dil bilgisinin sıfat bilgisi ile açıklamak pek mümkün değildir. "T cetveli, U dönüşü, V kayışı, Z kuşağı" isim tamlamasıdır ve isimdir. "T, U, V" isim değildir. "ve bağlacı,+lar eki" isim tamlamasıdır ama Türkçe dil bilgisi ne "ve" ye ne de "+lar"a isim diyemez. İsim tamlaması terimini açıklarken ise "en az iki ismin tamlanan ve tamlayan şeklinde birleşmesiyle oluşan yapı" şeklinde bir tanımlama yapılmaktadır. Bundan dolayı Türkçevren, Türkçenin kendine görelilik ölçütünü esas almak gerektiğini ileri sürmektedir.

Türkçenin varlığı işaretleme ve dile getirme ya da dilin evrenine sokma biçimi kendine özgü bir işleyiş ortaya koymaktadır. Türkçevrende diğer diller kendilerine göre devam ederken Türkçe de hem kendine göre hem de onlarla geliştirdiği ilişkinin mahiyetine göre konumlanmaktadır. Bu noktada pergelin işleyişi ile Türkçenin diğer dillerle ilişkisi arasında bir ilgi kurulabilir. Türkçe kendi işleyişiyle bir ayağını sabitlerken diğer ayağıyla da duruma uygun mesafeler oluşturabilmektedir. Türkçevren, Türk aklının dünyayla ilişkisini merak edenlere ve merak ettiği hâlde kayıtsız kalmakta ısrar edenlere bengü bir dünyanın yirmi birinci yüzyılda mümkün olduğunun Yunusça dile getirilişidir. Dünya, insanlığın ebedi yurdudur. Adı "dünya" olsa ne olur "acun" olsa ne olur? Sözü, özünü sunmadıktan sonra. Yunus Emre'nin "Ete kemiğe büründüm/Yunus deyü göründüm" "Söz ola kese savaşı/Söz ola kestire başı/Söz ola ağulu açşı/Yağ ile bal ide bir söz" dizeleri, Türkçe koşanların ve Türkçeye koşanların sırrına ermek istedikleri yegâne arzudur.

4. Sonuçta Türkçevren

Türkçevren, yirmi birinci yüzyılın Türklerle Türkçenin ve Türklerle insanlığın kucaklaşacağını öngören bir dil bilgisi

terimidir. Türkçeyi öğrenmek isteyenlerin ilgisi ve Türkçeyi öğretmek için her kelime için ayrı kılıklara girenlerin çabasını tek çatı altında bilimin ışığında tartışabilmek için dil odaklı düşünme ortamına ihtiyaç bulunmaktadır. Türkçenin eğitim ve öğretimle ilgili sorunları, ana dili eğitiminde yeterince irdelenmemişken bir de Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenip Türkleşmeye karar verenlerin istekleri ortaya çıkmıştır. Her dil kendi bilgi sistemini kendisiyle kurarken kendi öğretim biçimlerini de kendi bilgisinden geliştirir. Türkçenin bilgi düzeni ile ilgili çalışmaların çok yönlü bir seyir izlemesi gerekirken betimsel dil bilgisi yaklaşımlarındaki ısrarcılık, çağdaş dil öğretim yöntemleriyle ters düşmektedir. Herkes herkesle iletişim kurabilir ancak herkes bir dil vasıtasıyla anlaşılabilir. Türkçeyle anlaşmak için Türkçe anlamak ve Türkçe anlatmak temel kuraldır. Bundan dolayı Türkçenin öğretimi, yerlilere ve yabancılara göre şeklinde ayrıştırılarak gerçekleştirilemez. İletişim araçlarının yaygınlığı ve iletişim teknolojilerinin dünya kamuyu üzerindeki etkisi düşünüldüğünde Türkçe ile ilgili kurumsal, kuramsal ve uygulamaya dönük bir bütünlük sağlanmak zorundadır. Türklerin Türkçesi ile Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin Türkçesi arasındaki farklar giderilmelidir.

Bu noktada en önemli hamlelerden biri kurumlar arası iş birliğinin sağlanmasıdır. Doğrudan ya da dolaylı olarak Türkçevrenin imar ve inşasına etki eden; Türk Dil Kurumu, Yunus Emre Enstitüsü, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Radyo Televizyon Üst Kurulu, Basın İlan Kurumu, Millî Eğitim Bakanlığı, Yüksek Öğretim Kurumu, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İletişim Başkanlığı gibi kurum ve kuruluşların Türkçevren ile ilgili ortak irade geliştirmeleri gerekmektedir. Bunun yanında

Türkçevrenin uluslararası kuruluşlar nezdinde de etkinliğinin sağlanması için girişimlerde bulunulmalıdır. Türkçevrenin tarihî zemini Türk ve İslam dünyasının ortak kaderi üzerine inşa edilmiştir. Mesela neden İslam Dünyası Sözlüğü, Türk Dünyası Sözlüğü gibi çalışmalar şimdiye kadar hazırlanmamıştır? Türk Devletleri Teşkilatı, İslam İşbirliği Teşkilatı gibi uluslararası kuruluşlar nezdinde yapılacak sözlük çalışmaları, Türkçevrendeki dillerin müşterek noktalarının gözlemlenmesinin yanında var olan imkânların da Türkçe öğretimi açısından faydalanılmasını sağlar.

Diğer taraftan Türkçevrenin diğer muhatabı olan Avrupa dilleriyle ilişkileri de göz ardı edilemeyecek seviyede ilerlemiştir. Tanzimat yıllarından itibaren başlayan Fransızca Türkçe ilişkileri zamanla İngilizce Türkçe ilişkilerine evrilmiştir. Türkçedeki Batı dilleri kökenli kelime varlığı dikkate alındığında, Arapça ve Farsçadan Türkçeleşen kelimelerden çok da geri kalır yanı yoktur. Dolayısıyla Türkçevrenin Türkçesinin kapsayıcılığı on iki milyon kilometre karelik bir coğrafyayı da aşmaktadır. Kelimeler dilin temel birimlerinin başında gelir. Ortak kelimeleri olan dillerin öğrenim süreçleri dil öğrencileri açısından önemli bir avantaj sunar. Yirmi birinci yüzyılın Türkçeye sağladığı fırsatlar, Üstad Kaşgarlı Mahmud'un iddiasını destekleyen kanıtlardan çok da geri kalır durumda değildir!

Sonuç olarak Türkçevren, bir taraftan Türkçenin bilgi düzenini/sistemini Türkçeleştirirken diğer taraftan da Türkçeleşmiş bir akılla dünyayı anlamak ve anlatmak isteyenlerin beklentilerini karşılayabilecek bir Türkçe projesidir. "Yunus Emre ve Türkçe Yılı" vesilesiyle Türkçenin dünyaya söyleyecek sözünün olduğunu ve dünyanın da kendisini bir de Türkçe dinlemesi gerektiğinin ayan beyan fark edilmiş karşısında Mev-

İnana'nın "Bulanmadan, donmadan akmak ne hoş/Dünle beraber gitti, cancağızım/Ne kadar söz varsa düne ait/Şimdi yeni şeyler söylemek lazım" sözünden müphem Türkçevren sözünün ilgili çevrelerce tartışılıp olgunlaştırılması, Türkçeye katkı sağlamasa da zarar da vermeyecektir.

KAYNAKÇA

- Akar, A. (2005). Türk Dili Tarihi. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ediskun, H. (2004). Türk Dil Bilgisi. 9. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Eker, S. (2009). Çağdaş Türk Dili. 5. Baskı. Ankara: Grafiker Yay.
- Ercilasun, A. B. (2006). Türk Dili Tarihi. 3. Baskı. Ankara: Akçağ Yay.
- Ergin, M. (2003). Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak Yay.
- Erkman-Akerson, F. (2008). Dile Genel Bir Bakış. 2. Baskı. İstanbul: Multilingual Yay.
- Ermış, H. (2014). Arapçadan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü. 2. Baskı. İstanbul: Ensar Neş.
- Gedizli, M. (2017). Tek Kelimeyle Üç Dil. İstanbul: Akademik Kitaplar Yay.
- Gedizli, M. (2018). Bir Söyle İki Dinle. İstanbul: Akademik Kitaplar Yay.
- Gedizli, M. (2018). Dilinizdeki Kelimelerimiz. İstanbul: Akademik Kitaplar Yay.
- İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, A. S., (2011). Dilbilim Sözlüğü. 2. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay.
- Karaağaç, G. (2008). Türkçe Verintiler Sözlüğü. Ankara: TDK Yay.
- Kızılözen, C. (2019). Farsçada Türkçenin En Eski İzleri. Ankara: Akçağ Yay.
- Korkmaz, Z. (2007). Gramer Terimleri Sözlüğü. 3. Baskı. Ankara: TDK Yay.
- Mermer, A. (2009). Türkçenin Konuşulduğu Coğrafyalar. Ankara: Türkiye Kültür Portalı Projesi. <https://www.kulturportali.gov.tr/medya/dokuman/dokuman-detay/38>
- Öz, Y. (2016). Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler. 2. Baskı. Ankara: TDK Yay.
- Özkan, N. (2017). Türk Dilinin Yurtları. 4. Baskı. Ankara: Akçağ Yay.
- Saussure, F. (2001). Genel Dilbilim Dersleri. Çev. Berke Vardar. İstanbul: Multilingual Yay.
- Saussure, F. (2014). Genel Dilbilim Yazıları. Çev. Savaş Kılıç. İstanbul: İthaki Yay.
- TDK, <https://www.tdk.gov.tr/tdk/kurumsal/gorev-ve-hedef/>
- TRT, <https://www.trt.net.tr/Kurumsal/Gorevlerimiz.aspx>
- TDK Komisyon (2015). Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü. Ankara: TDK Yay.
- TDK Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>
- Tuna, O. N. (2011). Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ile Türk Dilinin Yaşı Meselesi. 2. Baskı. Ankara: TDK Yay.
- Türk Keneşi, <https://www.turkkon.org/tr>
- Uzun, N. E. (2000). Ana Çizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe. İstanbul: Multilingual Yay.
- Yunus Emre Enstitüsü, <https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu>

Antalya Kuleiçi – AA